

Katarzyna Witek-Mioduszewska

mgr, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
<https://orcid.org/0000-0003-0406-3108>

DOI: 10.48269/978-83-67491-06-8-03

Emocje oraz ich wpływ na proces podejmowania decyzji. Badanie własne z zakresu prawa rodzinnego¹

Abstrakt

Problematyka emocji jest niewątpliwie istotna zarówno z poznawczego, jak i pragmatycznego punktu widzenia. Obszar ten jest uniwersalny, bowiem emocje wpływają na życie każdego człowieka.

Zagadnienia dotyczące omawianej tematyki stanowią złożoną problematykę, która ulega ewolucji na podstawie przede wszystkim rozwoju nauk psychologicznych. Ze względu na dynamikę tego zjawiska zasadne było przedstawienie w pracy krótkiej historii emocji, poczynając od starożytności i pierwszych badań tego zjawiska przez filozofów, aż po czasy współczesne. Ponadto artykuł porusza tematykę podstawowych funkcji emocji, a także potencjalnych przykładów ich wykorzystania. Praca prezentuje także krótki opis zagadnień związanych ze współczesną psychologią emocji. Zasadniczym aspektem rozważań, biorąc pod uwagę rozmiar oraz charakter tych zjawisk psychicznych, jest zbadanie, czy i w jaki sposób można przy ich wykorzystaniu wywierać wpływ na poszczególne dziedziny prawa.

Prawo rodzinne, ze względu na specyficzny charakter spraw, które zazwyczaj są trudne dla stron, wzbudza wiele różnego rodzaju emocji, dlatego też autorka porusza tematykę związaną z oddziaływaniem emocji na proces podejmowania decyzji na podstawie przeprowadzonych badań w tej dziedzinie prawa. Badania mają charakter pilotażowy, stanowią one wstęp do dalszych badań w tym zakresie. Przeprowadzone one zostały na dwóch

¹ Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego nr 2019/33/B/HS5/01521 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

grupach badawczych – prawnikach oraz osobach wykonujących zawody inne niż prawnicze. W pracy przedstawiono oraz omówiono wyniki badań, które wskazują, że emocje mają realny wpływ na wydawanie orzeczeń w prawie rodzinnym i opiekuńczym.

Słowa kluczowe: emocje, motywacja, prawo rodzinne, zjawiska psychiczne, Leon Petrażycki

Wprowadzenie

Emocje stanowią przedmiot rozważań praktycznie od początku istnienia cywilizacji ludzkiej. Z uwagi na ich powszechny charakter były one początkowo odbierane zarówno pozytywnie, jak i negatywnie. Zagadnienia z nimi związane nie były jednak uznawane za szczególnie istotne, bowiem pierwszoplanową rolę w badaniach miał rozum i skorelowane z nim płaszczyzny².

Początkowo tematyką emocji zajmowali się filozofowie, którzy analizowali ich istotę, naturę czy też rolę, jaką odgrywają one w życiu człowieka³. Pomimo iż wielu znanych uczonych poruszało wątki związane z wpływem emocji na myśli oraz działania człowieka, konkretnych badań ich dotyczących podjęli się greccy filozofowie, m.in. Platon, Arystoteles oraz stoicy tacy jak Zenon z Kition czy Chryzyp, chociaż nie używali oni samego pojęcia emocji⁴.

Podkreślić należy, iż w pierw emocje stanowiły dla filozofów dość duży problem. Zauważali oni bowiem ich wpływ na życie człowieka i to że działanie emocji było w pewnym stopniu uciążliwe. Wynikało to z tego, że emocje uznawane były za zjawisko wymagające przytemperowania, do czego konieczne było użycie rozumu, dzięki któremu można było nimi odpowiednio kierować albo próbować je zdusić. Taki obraz emocji jednoznacznie wskazywał, iż są one skomplikowanym, wieloaspektowym zjawiskiem, które wymaga szczególnej kontroli, i trudno jest nad nimi panować⁵.

² A. Dąbrowski, *Wpływ emocji na poznawanie*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2012, R. 21, nr 3, s. 315–335.

³ *Idem*, *O naturze emocji*, „Filozofuj” 2017, nr 4, s. 9–11.

⁴ *Idem*, *Źródła, natura i funkcje emocji. Studium teorii impulsji Leona Petrażyckiego w kontekście współczesnych badań*, Warszawa 2019, s. 17, 22 i 23.

⁵ J. Krzemkowska-Saja, *Przewrót emocjonalny w filozofii*, „Filozofuj” 2017, nr 4, s. 6–8.

W średniowieczu filozofowie badali zjawisko emocji dwupłaszczyznowo: jedni zajmowali się rozwojem i interpretacją idei zapoczątkowanych przez starożytnych myślicieli, drudzy rozważali o emocjach w kontekście teologii chrześcijańskiej. Dlatego też do myślicieli, którzy zajmowali się tą tematyką, zaliczyć można m.in. św. Augustyna, św. Tomasza czy też Anzelma z Canterbury⁶. Rozważania na temat emocji w okresie średniowiecza skutkowały powstaniem kilku koncepcji, m.in. chrześcijańskiej psychologii afektywnej oraz innych idei, w których podkreślano, iż niektóre emocje są słuszne czy też konieczne do funkcjonowania człowieka w świecie⁷.

Nastanie okresu nowożytnego skutkowało wystąpieniem zmiany podejścia do emocji. Podkreślić należy, że samego pojęcia emocji zaczęto używać właśnie w tej epoce. Nowożytni uczeni oprócz dokonywania rozważań nad emocjami na gruncie metafizycznym, antropologicznym, aksjologicznym czy też epistemologicznym, zaczęli badać to zjawisko w kontekście etyki. Znaczna grupa filozofów, m.in. Kartezjusz, Baruch Spinoza, David Hume, Blaise Pascal, Adam Smith czy też Immanuel Kant, podejmowała się analizy tej problematyki⁸. Myśliciele epoki nowożytnej niewątpliwie przyczynili się do lepszego zrozumienia zagadnień oraz natury emocji. Kant sformułował trójpodział zjawisk psychicznych, wśród których wyróżnił uczucia (doznania poznawcze), wolę oraz czucia⁹. Podział ten kultywowany był przez wielu innych filozofów. Kartezjusz natomiast podjął próby odpowiedzi na pytanie, czy emocje są zjawiskami psychicznymi oraz jakie są konsekwencje przyjęcia takiej kwalifikacji. W swoich badaniach doszedł do konkluzji, iż „nie są one już zaburzeniami, ale zjawiskami naturalnymi, powstającymi jako skutek związku duszy z ciałem, a jako takie mają charakter zarówno psychiczny, jak i fizjologiczny”¹⁰. Takie wnioski skutkowały wyzbyciem się negatywnego postrzegania emocji, co widoczne

⁶ A. Dąbrowski, *Źródła, natura i funkcje emocji...*, *op. cit.*, s. 24.

⁷ R.C. Solomon, *Filozofia emocji*, [w:] M. Lewis, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, tłum. M. Kacmajor *et al.*, Gdańsk 2005, s. 21–23.

⁸ K. Wigura, *Namiętności, uczucia czy emocje? Trzy tradycyjne myślenia o afektach i trzy doktryny afektów w polityce*, „Kultura i Społeczeństwo” 2017, t. 61, nr 4, s. 3–25.

⁹ B. Brożek, *Umysł prawniczy*, wyd. 2, Kraków 2019, s. 77–80.

¹⁰ J. Krzemkowska-Saja, *Przewrót emocjonalny...*, *op. cit.*, s. 7.

było również w rozważaniach Spinozy, a także innych myślicieli tego okresu¹¹.

W późniejszych czasach wielu filozofów rozpoczęło badania nad samą istotą emocji. Dodatkowo dołączyli do nich przedstawiciele innych dziedzin, m.in. psychologowie, biolodzy czy też prawnicy. Na przełomie XIX i XX w. do najważniejszych przedstawicieli nauki, którzy zajmowali się tą tematyką, zaliczyć można m.in. Thomasa Browne'a, Karola Darwina, Johanna Friedricha Herbart, Williama Jamesa i Leona Petrażyckiego¹². Każdy z nich przyczynił się do rozwoju nauki w tym zakresie, natomiast szczególnie przełomowych badań dokonał Petrażycki. W swoich rozważaniach poddawał on wyczerpującej krytyce podział zjawisk psychicznych, który zaprezentował Kant¹³. Petrażycki przedstawił nowoczesną typizację podstawowych form przeżyć wewnętrznych, wśród których wyróżnił dwie główne klasy zjawisk psychicznych, tj. zjawiska dwustronne i jednostronne. Kryterium podziału oparte zostało na charakterze danego przeżycia, w zależności czy jest ono pasywno-aktywne czy też aktywne bądź pasywne¹⁴. Do pierwszej kategorii przyporządkował on emocje/impulsje, a grupę jednostronną podzielił na dwie dodatkowe podklasy, wyróżniając jednostronnie bierne przeżycia poznawcze i uczuciowe oraz jednostronnie czynne przeżycia woli. Wprowadzenie tego podziału wynikało z wypracowanych przez uczonego rozwiązań metodologiczno-logicznych¹⁵.

W okresie II wojny światowej ukazały się publikacje Jeana-Paula Sartre'a *Zarys teorii uczuć* oraz *Byt i nicność*, w których przedstawione zostały szczegółowe analizy emocji i które nadały badaniom nad emocjami charakter egzystencjonalny¹⁶. W czasach powojennych problematyką emocji zajmowali się zarówno francuscy, niemieccy, jak i angloamerykańscy filozofowie. Współcześnie wyodrębniony został nurt w naukach psychologicznych zwany psychologią emocji. Powstały koncepcje analizujące powiązania emocji z etyką, tzw.

¹¹ A. Dąbrowski, *Wpływ emocji...*, *op. cit.*, s. 315–335.

¹² *Idem*, *Źródła, natura i funkcje emocji...*, *op. cit.*, s. 51–60.

¹³ B. Brożek, *Umysł prawniczy*, *op. cit.*, s. 77–86.

¹⁴ L. Petrażycki, *O pobudkach postępowania i o istocie moralności i prawa*, tłum. J. Finkelkraut, Warszawa [1924], s. 6–19.

¹⁵ A. Dąbrowski, *Źródła, natura i funkcje emocji...*, *op. cit.*, s. 117–118.

¹⁶ R.C. Solomon, *Filozofia emocji*, *op. cit.*, s. 25–26.

emotywizm. Dodatkowo coraz więcej badań koncentruje się na neurologicznym podłożu emocji, poszukując połączeń między emocjami a reakcjami mózgu¹⁷. Czynnikiem wpływającym na modyfikację teorii emocji jest m.in. rozwój metod badawczych i możliwości technicznych.

Istota oraz funkcje emocji

Współcześnie w nauce występuje wiele różnorodnych definicji pojęcia „emocje”. Petrażycki określał je jako „wszystkie zjawiska psychiki ludzkiej i zwierzęcej o wyżej omówionym dwustronnym charakterze bierno-czynnym”¹⁸. Z uwagi na wielopostaciowość tego pojęcia, zasadnym jest wskazanie pokrótce najważniejszych funkcji, jakie pełnią emocje.

Petrażycki za jedno z podstawowych właściwości emocji uznaje wrażliwość oraz elastyczność. Definiuje on elastyczność jako „zdolność podlegania wielkim wahaniom siły, natężenia, zależnie od okoliczności”¹⁹. Emocje bardzo często podlegają takim wahaniom, co przejawia się w stopniu ich intensywności²⁰. Jako podstawową funkcję pełnioną przez emocje należy według niego wyróżnić funkcję biologiczną. Polega ona na kierowaniu ruchami, a dokładniej skurczami mięśni, a także w pewnym stopniu niektórymi procesami fizjologicznymi w sposób odpowiedni do okoliczności. Codziennie człowiek przeżywa tysiące emocji, które rządzą ciałem oraz psychiką i wywołują wykonywanie przez aparat psychofizyczny pewnych ruchów i czynności²¹. Odczuwanie emocji często skorelowane jest

¹⁷ Zob. m.in.: A. Gibbard, *Wise Choices, Apt Feelings. A Theory of Normative Judgement*, Cambridge 1990; E.A. Carter, *Ethics and Emotions. A Comparison of Two Ethical Theories (A Critique of A.J. Ayer's Emotivism in Light of Dietrich von Hildenbrand's Theory of Affective Responses)*, „Master's Theses” 1994, Paper 1757, s. 3–16.

¹⁸ L. Petrażycki, *Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności*, t. 1, tłum. i oprac. J. Lande, Warszawa 1959, s. 7.

¹⁹ *Ibidem*, s. 9.

²⁰ *Ibidem*, s. 8–10.

²¹ *Idem*, *O emocjach*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 2, s. 25–40.

z odpowiednimi reakcjami ciała człowieka²². Emocje przygotowują nas do podjęcia określonego zachowania. Po ich wyzwoleniu jednocześnie aktywują się różne systemy i dezaktywują inne w celu zapobiegania chaosowi systemów konkurencyjnych działających w tym samym czasie. Takie działanie pozwala na koordynację reakcji na bodźce środowiskowe²³. Emocje nie zawsze muszą bezpośrednio wywoływać działanie. Ich zadaniem jest przygotowanie ciała do jego podjęcia²⁴, ale to, czy ludzie faktycznie zaangażują się w podjęte akcje, zależy od różnorodnych czynników, takich jak kontekst, w jakim wystąpiła emocja, jej cel czy też subiektywne doświadczenia danej osoby²⁵. Z punktu widzenia biologii silne emocje wywołujące odpowiednio silne akcje związane są ze wzmożonym wydatkowaniem energii życiowej i wprowadzaniem organizmu w stan wyczerpania. Zasadne więc jest unikanie zbytniego wydatkowania energii, aby w sytuacji, gdy pojawią się silne emocje, nie przekroczyły one zapotrzebowania na wykonanie w danych warunkach odpowiedniej funkcji biologicznej²⁶.

Emocje sprawują także funkcję łączności psychicznej. Przejawia się ona w ich zewnętrznym przeżywaniu, które wzbudza identyczne lub zbliżone emocje, a także wywołuje adekwatne do nich zachowania u innych osób²⁷. Takie zachowanie spowodowane jest neuronami lustrzanymi, które uaktywniają się w momencie, gdy wykonywana jest dana czynność lub obserwowane jest pewne zachowanie²⁸. Funkcja ta polega na łączeniu procesów komunikowania i przekazywania

²² M.D. Czajkowska-Majewska, *Biologiczne podstawy emocji. Rola stresu w regulacji procesu dojrzewania*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 2008, t. 6, s. 53–57.

²³ R.W. Levenson, *The Intrapersonal Functions of Emotion*, „*Cognition and Emotion*” 1999, vol. 13, iss. 5, s. 481–504; *idem*, *Funkcjonalne podejście do ludzkich emocji*, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji – podstawowe zagadnienia*, tłum. B. Wojciszke, Gdańsk 1998, s. 112–115.

²⁴ A. Gałuszka, *Emotion – their Meaning and Tasks*, „*Journal of Education. Health and Sport*” 2022, vol. 12, iss. 1, s. 147–159.

²⁵ R.F. Baumeister *et al.*, *How Emotion Shapes Behavior. Feedback, Anticipation, and Reflection, Rather than Direct Causation*, „*Personality and Social Psychology Review*” 2007, vol. 11, no. 2, s. 167–203.

²⁶ L. Petrażycki, *O emocjach*, *op. cit.*, s. 25–40.

²⁷ *Idem*, *Emocjonalne zarażenia*, „*Studia Socjologiczne*” 2011, nr 2, s. 20.

²⁸ M. Miszczak, *Emocje w komunikacji interpersonalnej z perspektywy zarządzania*, „*Nowoczesne Systemy Zarządzania*” 2012, t. 7, nr 1, s. 211–223.

przeżyć psychicznych²⁹. Jest ona szczególnie ważna w komunikacji interpersonalnej, gdzie naśladowanie emocji drugiej strony znacząco ułatwia nawiązanie z nią porozumienia³⁰.

Podkreślić należy, iż emocje uznawane są za podstawowy i niezbędny środek motywacji w różnych dziedzinach życia. Teorie psychologii motywacji oraz psychologii emocji oparte są na założeniu, iż emocje stanowią stan podwyższonego pobudzenia autonomicznego systemu nerwowego³¹. Aspekt motywacyjny emocji zauważony został już przez Petrażyckiego, według którego niewątpliwie wpływa na niego doznawczo-popędowa struktura emocji³². Do pozostałych naukowców, którzy podjęli się analizy tej problematyki, zaliczyć można m.in. Nico Frijdę, Roberta Leepera, Waltera Cannona czy też Randolpha Nesse'a³³. Niewątpliwie zauważalne są rozbieżności pomiędzy tymi teoriami. Podstawowa różnica dotyczy wątpliwości, czy wszystkie emocje pełnią funkcję motywacyjną. Petrażycki zaznacza, iż pobudkami postępowania człowieka zazwyczaj są albo emocje specjalne, albo emocje blankietowe³⁴. Wskazać należy, iż zgodnie z najnowszymi badaniami nie wszystkie emocje wykazują taką właściwość, aczkolwiek większość ją posiada. Przykładowo strach motywuje do podjęcia działania, które uchroni nas przed czyhającym niebezpieczeństwem, ciekawość do intensywnych poszukiwań, a wściekłość do podejmowania różnych agresywnych form zachowania³⁵.

Zgodnie z teorią Cannona-Barda „emocje – przynajmniej niektóre – pełnią funkcję alarmową i przygotowują organizm do działania”³⁶. Nesse wskazuje, iż „stany emocjonalne nie tylko motywują działanie, ale są również celami, które staramy się osiągnąć. Więk-

²⁹ A. Kojder, Non omnia moriantur. *W osiemdziesiątą rocznicę śmierci Leona Petrażyckiego*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 2, s. 11–13.

³⁰ M. Lindstorm, *Zakupologia. Prawda i kłamstwa o tym, dlaczego kupujemy*, tłum. M. Zielińska, Kraków 2009, s. 60–71.

³¹ A. Dąbrowski, *Źródła, natura i funkcje emocji...*, *op. cit.*, s. 164.

³² L. Petrażycki, *O pobudkach postępowania...*, *op. cit.*, s. 21–37.

³³ Zob. m.in.: N.H. Frijda, *The Emotions*, Cambridge–Paris 1986; W.B. Cannon, *The James-Lange Theory of Emotions. A Critical Examination and an Alternative Theory*, „The American Journal of Psychology” 1987, vol. 100, no. 3/4, s. 567–586; R.M. Nesse, *Evolutionary Explanations of Emotions*, „Human Nature” 1990, vol. 1, iss. 3, s. 261–289.

³⁴ L. Petrażycki, *O pobudkach postępowania...*, *op. cit.*, s. 21–22.

³⁵ A. Dąbrowski, *Źródła, natura i funkcje emocji...*, *op. cit.*, s. 163–165.

³⁶ *Ibidem*, s. 164.

szość ludzkich myśli, planów i działań ma za zadanie pobudzić pozytywne emocje albo uniknąć emocji negatywnych³⁷.

Współczesne teorie emocji, w odróżnieniu od koncepcji Petrażyckiego, która miała charakter całkowicie motywacyjny, charakteryzują się odstępianiem od czysto motywacyjnych teorii i skłaniają się ku hybrydowej naturze emocji. Spowodowane jest to tym, iż w większości uwzględniają one również aspekty uczuciowe, poznawcze czy też ewaluacyjne emocji³⁸.

Po 2000 r. odnotować należy wzrost publikacji naukowych, w których analizowana jest tematyka wpływu emocji na podejmowanie decyzji. Zdecydowana większość naukowców, którzy zajmują się psychologią, zakłada, że emocje są największym motorem napędowym najbardziej znaczących decyzji życiowych³⁹. Decyzje postrzegane są jako pewnego rodzaju kanał, za pomocą którego emocje codziennie kierują zwiększaniem uczuć pozytywnych lub próbami unikania uczuć negatywnych, niezależnie od świadomości takiego działania⁴⁰. Z przeprowadzonych badań wynika, iż na decyzje wpływają zarówno emocje integralne, jak i incydentalne⁴¹.

Nie ulega wątpliwości, iż emocje ze względu na funkcje, jakie spełniają, są niezwykle ważne w życiu każdego człowieka. Robert Zajonc twierdzi iż „jest chyba bardzo mało spostrzeżeń i myśli w naszym życiu codziennym zupełnie pozbawionych komponentu emocjonalnego, nie będących w mniejszym lub większym stopniu »ocieplanych« emocjami. Chyba wszelkie nasze spostrzeżenia zawierają pewną dozę emocji⁴². W naszej kulturze, która ma charakter

³⁷ A. Dąbrowski, *Źródła, natura i funkcje emocji...*, *op. cit.*, s. 168, za: R.M. Nesse, *Evolutionary Explanations...*, *op. cit.*, s. 262

³⁸ *Ibidem*, s. 168–169.

³⁹ N.H. Frijda, *Emocje są funkcjonalne – na ogół*, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji...*, *op. cit.*, s. 102–111; P. Ekman, *Emotions Revealed. Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*, 2nd ed., New York 2007.

⁴⁰ D. Keltner, J.S. Lerner, *Emotion*, [w:] S.T. Fiske, D.T. Gilbert, G. Lindzey (eds), *The Handbook of Social Psychology*, vol. 1, New York 2010, s. 317–352.

⁴¹ J.S. Lerner *et al.*, *Emotion and Decision Making*, „Annual Review of Psychology” 2015, vol. 66, s. 799–823.

⁴² R.B. Zajonc, *Uczucia a myślenie. Nie trzeba się domyslać, aby wiedzieć co się woli*, „Przegląd Psychologiczny” 1985, nr 1, s. 29.

racjonalny, stanowią jednak niedocenianą część psychiki ludzkiej⁴³. Zasadne zatem jest podjęcie próby analizy znaczenia emocji w postępowaniach z zakresu prawa rodzinnego, zarówno z perspektywy stron postępowania, jak i sędziów.

Podkreślić należy, iż dziedzina prawa, jaką jest prawo rodzinne, sama w sobie ma charakter dość mocno podatny na działanie różnego rodzaju emocji, w szczególności tych, które wiążą się z zachowaniem innych ludzi. Takie emocje nazywane są emocjami społecznymi, bowiem z założenia są one nastawione na relacje z drugim człowiekiem. Psychologowie wyróżniają dwie podstawowe kategorie tych emocji. Pierwsza skoncentrowana jest dookoła emocji wdzięczności i rodzi w innych ludziach potrzebę pewnego rodzaju odwdzięczania się drugiej stronie. Do grupy tej zaliczane są również empatia, litość lub współczucie. Do drugiej kategorii należą m.in.: poczucie winy, lęk społeczny czy też zakłopotanie⁴⁴. Na sali rozpraw pojawia się ogromna ilość emocji w zależności od rodzaju postępowania i sytuacji strony podczas rozprawy. Postępowanie rodzinne, z uwagi na jego dynamikę oraz tematykę, tj. zagadnienia, które niejednokrotnie są bardzo trudne dla strony, wywołuje przede wszystkim emocje negatywne. Uczestnicy postępowania rodzinnego, którzy przeżywają silne emocje, mogą mieć problem z dostrzeżeniem innego niż swój punktu widzenia; emocje mogą również zaburzać pamięć i obraz wydarzeń z przeszłości. Przeżywane emocje mogą zostać wykorzystane w różny sposób, m.in. do budowania konkretnego obrazu strony i zwiększenia jej wiarygodności. Wiarygodność ta jest bardzo ważna, bowiem efektem procesu zazwyczaj jest wygrana jednej strony, a przegrana drugiej⁴⁵. W prawie rodzinnym jest to szczególnie istotne z uwagi na to, iż stanowi ono dziedzinę, która dotyczy bardzo prywatnej sfery życia każdego człowieka, m.in. kontaktów z dziećmi oraz relacji rodzinnych, i wywołuje znaczący wpływ na jego życie. Według Magdaleny Najdy, Aleksandry Rutkowskiej oraz Dariusza

⁴³ M. Najda, A. Rutkowska, D. Rutkowski, *Psychologia sali sądowej. Jak komunikacja i emocje wpływają na postrzeganie sprawiedliwości*, Bielsko-Biała 2022, s. 68–69.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 67–69.

⁴⁵ *Ibidem* s. 71–74; I. Burkitt, *Emotions and Social Relations*, Los Angeles 2014; M.J. Elias, *Social-Emotional Skills Can Boost Common Core Implementation*, „Phi Delta Kappan” 2014, vol. 96, iss. 3, s. 58–62.

Rutkowskiego za najtrudniejsze sprawy w kontekście emocjonalnym uznawane są m.in. sprawy dotyczące ograniczenia władzy rodzicielskiej⁴⁶. W takim przypadku istotne jest odpowiednie przygotowanie emocjonalne strony, aby była ona w stanie wykorzystać emocje do jak najlepszego i pełnego przedstawienia stanu faktycznego, a także wzmocnienia wiarygodności swoich zeznań w danej sprawie.

Emocje, oprócz wpływu na zachowanie uczestników postępowania na sali sądowej, niewątpliwie oddziałują na podejmowanie decyzji. Zostało to przedstawione m.in. w badaniach zawartych w niniejszym artykule. Przytoczyć należy stanowisko, iż „emocje podnoszą jakość procesu podejmowania decyzji poprzez umożliwienie zwrócenia uwagi na istotne cechy danej sytuacji”⁴⁷. Problematyczne zagadnienie stanowi doświadczanie emocji wśród sędziów. W europejskim modelu kulturowym emocjonalne sytuacje postrzegane są jako zagrożenie dla ich bezstronności. Powoli zaobserwować można wzrost zainteresowania tematyką emocji wśród sędziów i negatywnego oddziaływania zjawiska bagatelizowania lub odpychania przez nich emocji⁴⁸. Istotnymi badaniami w przedmiotowej tematyce były badania Terry Maroney. W celu dokonania pewnego rodzaju systematyzacji emocji sędziów, które powstają podczas rozpoznawania spraw, stworzyła ona model zarządzania sędziowskimi emocjami, który polega na przygotowaniu się na możliwe silne doświadczenia emocjonalne⁴⁹. Model ten odwołuje się do praktyki lekarskiej i obejmuje kilka etapów, z których najistotniejsze są:

- etap pierwszy – wewnętrzne przygotowanie się na nadchodzące zdarzenie, które ma realne szanse na wywołanie silnych emocji; gdy sędziowie wiedzą, że może wystąpić takie doświadczenie, którym przykładowo mogą być makabryczne zdjęcia, wcześniejsze przygotowanie się na to skutecznie pomaga w zmniejszeniu naturalnej reakcji emocjonalnej;
- etap drugi – przyjęcie profesjonalnego podejścia na wzór przedstawicieli zawodów medycznych wobec doświadczanych emocji;

⁴⁶ *Ibidem*, s. 13–14.

⁴⁷ M. Wojciechowski, *Sprawiedliwość i emocje w sądowym stosowaniu prawa*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. 35, s. 523.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 519–532.

⁴⁹ T.A. Maroney, *Emotional Regulation and Judicial Behavior*, „California Law Review” 2011, vol. 99, no. 6, s. 1513–1530.

podejście to według Maroney polega na świadomym dokonaniu oceny prewencyjnej danej sytuacji, w konsekwencji której bez nadmiernego wysiłku wyzwalane jest nowe doświadczenie emocjonalne⁵⁰.

Podsumowując, każdy z uczestników procesu sądowego podczas jego trwania przeżywa emocje. Przede wszystkim są to emocje o charakterze społecznym, jednak mogą być to również np. gniew czy irytacja. Postępowanie rodzinne ze względu na wrażliwy zakres tematyczny jest dziedziną prawa, która sprzyja występowaniu skrajnych emocji wśród jego uczestników. Profesjonalni pełnomocnicy powinni być w stanie umiejętnie wykorzystać emocje strony postępowania do budowania strategii procesowej oraz wiarygodności przedstawionego przez stronę stanu faktycznego. Emocje wpływają również na podejmowanie decyzji – w przypadku wystąpienia pozytywnych emocji społecznych istnieje szansa, że druga strona procesu będzie chciała zakończyć go polubownie lub przebiegnie on w stosunkowo spokojnej atmosferze⁵¹.

Badanie własne. Emocje w prawie rodzinnym

Przedmiotowe badanie zostało wykonane w celu analizy, czy i w jakim celu emocje wpływają na proces podejmowania decyzji w prawie rodzinnym przez dwie podstawowe grupy badawcze – osoby wykonujące zawód prawniczy oraz nieprawników. Hipoteza zakładała wpływ emocji na podejmowanie decyzji w obu badanych grupach.

Charakterystyka grup badawczych

Respondenci zostali podzieleni na cztery grupy badawcze: grupa 1NP (osoby, które nie wykonują zawodu prawniczego), grupa 1P (osoby wykonujące zawód prawniczy), grupa 2NP (osoby, które nie wykonują zawodu prawniczego) oraz grupa 2P (osoby wykonujące zawód prawniczy). W grupie 1NP znalazło się 29 osób – 16 z nich stanowiły

⁵⁰ *Ibidem*, s. 1514–1518.

⁵¹ M. Najda, A. Rutkowska, D. Rutkowski (red.), *Psychologia sali sądowej...*, *op. cit.*, s. 67.

kobiety, a 13 mężczyźni, natomiast grupę 1P stanowiło 25 osób, tj. 11 kobiet oraz 14 mężczyzn. Grupa 2NP objęła 27 osób – 20 kobiet oraz 7 mężczyzn, a grupa 2P 25 osób – 17 mężczyzn oraz 8 kobiet.

Osobom w grupach o numerze 1 przedstawiona została rozbudowana wersja kazusu prawniczego, natomiast grupy z numerem 2 otrzymały wersję skróconą.

Kazusy - charakterystyka

W ramach przedmiotowych badań zostały przygotowane dwie wersje kazusu prawniczego: pierwsza, która zawierała bardzo szczegółowy oraz emocjonalny opis wydarzeń, oraz druga, zawierająca przede wszystkim fakty, bez rozbudowanych opisów. Kazus nr 1 został tak skonstruowany, aby wywoływać w odbiorach stan emocjonalny, jakim jest współczucie dla małego Adama, a kazus nr 2 tak, aby nie wywoływać nadmiernych reakcji u odbiorców. Zadaniem ankietowanych było wcielenie się w rolę sędziego w przedstawionym stanie faktycznym, a następnie wydanie wyroku wraz z krótkim uzasadnieniem swojej decyzji. Badanie empiryczne przeprowadzone zostało za pośrednictwem ankiet w formularzach Google. Formularzom badawczym przydzielone zostały odpowiednie nazwy – dla grup 1P i 1NP „Komu przyznasz opiekę nad Adamem?”, natomiast dla grupy 2P oraz 2NP „Komu przyznasz opiekę?”.

Respondenci z grup nieprawniczych w swoich odpowiedziach nie nawiązywali do poszczególnych przepisów prawa. Natomiast ankietowani z grup prawniczych poddawali analizie przede wszystkim art. 112⁸ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁵², stosując wykładnię literalną o braku zasadności rozdzielania rodzeństwa, a w konsekwencji przyznawali w większości opiekę nad dzieckiem rodzinie zastępczej. W odpowiedziach prawników odnotować należy również, pomimo braku wskazania bezpośredniego odwołania normatywnego, częstą argumentację decyzji „dobrem dziecka”.

W ankiecie oprócz odpowiedzi na pytanie zadane w kazusie respondenci poproszeni zostali o uzupełnienie krótkiej metryczki obejmującej zagadnienia takie jak płeć, wiek, wykształcenie oraz miejsce zamieszkania.

⁵² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964 r., nr 9, poz. 59 ze zm.).

Analiza wyników

Konieczne jest odnotowanie pewnych właściwości, wynikających z badań przeprowadzonych wśród poszczególnych grup. Przykładowo w grupie 1NP zasadne jest dokonanie zróżnicowania ze względu na płeć. Aż 75% kobiet wskazało, iż małoletni powinien pozostać przy babci i biologicznej matce. W przypadku mężczyzn wynik ten kształtuje się nieco inaczej – aż 92% ankietowanych uznało, iż dziecko powinno pozostać w biologicznej rodzinie. Zasadne jest podkreślenie, iż wśród męskiej podgrupy badanych w uzasadnieniu odpowiedzi bardzo często pojawiały się sformułowania takie jak „biologiczna rodzina”, „więzy krwi” czy też „więzy rodzinne”.

Po dokonaniu analizy wyników w grupie 1P również zaistniała konieczność podziału odpowiedzi ze względu na płeć ankietowanych. W tej grupie wyniki kształtują się następująco: 64% kobiet wykonujących zawód prawniczy przyznałoby opiekę nad dzieckiem rodzinie zastępczej, natomiast 36% babci dziecka. Podkreślić należy, że kobiety, które przyznały opiekę babci, wskazywały na jej dobry stan zdrowia oraz posiadanie odpowiednich warunków do opieki nad dzieckiem. Odmiennie natomiast kształtują się wyniki wśród badanych mężczyzn wykonujących zawód prawniczy – aż 93% przyznało opiekę rodzinie zastępczej. Otrzymany wynik jest dość ciekawy, z uwagi na to, iż w sądach rodzinnych w Polsce orzekają głównie kobiety.

Następną grupę badawczą stanowiła grupa 2NP. Ponad 67% ankietowanych opowiedziało się za pozostawieniem dziecka w rodzinie zastępczej. Ciekawym zjawiskiem w tym przypadku jest rozkład reszty odpowiedzi – wśród pozostałych 33% badanych, którzy wyrazili chęć przyznania opieki babci, dominowały kobiety. Wskazać należy, iż w ich wypowiedziach jako uzasadnienie decyzji przede wszystkim pojawiał się motyw nieograniczonych kontaktów matki z dzieckiem.

Diametralnie inaczej kształtują się odpowiedzi ankietowanych z grupy 2P. 96% osób wykonujących zawód prawniczy przyznałoby opiekę nad dzieckiem rodzinie zastępczej.

Podstawowym celem przeprowadzenia badań było sprawdzenie, czy oraz w jakim stopniu emocje wpływają na osąd i podejmowanie decyzji przez potencjalnych uczestników postępowania

sądowego. Dokonując szczegółowej analizy wyników otrzymanych odpowiedzi w czterech grupach badawczych, dostrzec można pewne prawidłowości.

Niewątpliwie jest to, iż emocje wpływają na osąd oraz podejmowanie decyzji. Może być to spowodowane m.in. opisem sytuacji, który można różnorodnie zaprezentować – może on albo zawierać intensywne nacechowanie emocjonalne, albo przedstawiać sam stan faktyczny. Ciężka sytuacja życiowa chłopca wywołuje większą empatię do bohatera kazusu, w konsekwencji czego zauważyć można większą liczbę odpowiedzi, w których respondenci przyznają opiekę babci dziecka. Taka postawa respondentów stanowi pewnego rodzaju zjawisko „solidaryzowania się” z bohaterem kazusu i zauważalna jest ona zarówno w grupie nieprawniczej, jak i prawniczej. Kazus drugi oparty został wyłącznie na opisie faktów, bez dodawania szczegółowych informacji o stosunku babci do małoletniego Adama. Takie przedstawienie stanu faktycznego skutkowało odcięciem emocjonalnym od bohatera kazusu, a w odpowiedziach przełożyło się na analizę faktów dotyczących lepszych warunków bytowych dla małoletniego i przyznaniem opieki nad nim rodzinie zastępczej.

Przeprowadzone badanie wykazało ciekawe zjawisko związane z pewnymi motywami odpowiedzi, które pojawiały się w zależności od płci. Zauważalne jest to wśród odpowiedzi mężczyzn z grupy badawczej 1NP. W sporej liczbie ich uzasadnień jako motyw przyznania opieki babci podawane były argumenty związane z biologiczną więzią z dzieckiem i szeroko rozumianym pokrewieństwem. Drugi zauważalny motyw pojawił się w przypadku grupy 1P i respondentek przyznających opiekę babci. W uzasadnieniach swoich odpowiedzi prawniczki wskazywały, iż pozostawienie dziecka w rodzinie skutkować będzie możliwością nieograniczonych kontaktów matki z dzieckiem. Motyw rodzinny niewątpliwie znacząco przyczynił się do powstania pewnego rodzaju empatii pomiędzy uczestniczkami badania a bohaterami kazusu.

Wyniki badania jednoznacznie wskazują, iż respondenci wykonujący zawód prawniczy stanowili grupę mniej podatną na nacechowanie emocjonalne kazusu niż osoby wykonujące zawód nieprawniczy. Zauważalne jest to przede wszystkim przez dokonanie analizy odpowiedzi w kazusie 1. W grupie 1NP jedynie 17% respondentów

optowało za przyznaniem opieki rodzinie zastępczej. Odmienne natomiast kształtują się odpowiedzi w grupie 1P. Wśród wszystkich badanych z tej grupy 80% przyznało opiekę nad dzieckiem rodzinie zastępczej. Taka zależność wynikać może m.in. z charakteru zawodów prawniczych i tego, iż osoby wykonujące ten zawód muszą być w pewien sposób odporne na działanie różnych rozprasających czynników, a do takich zaliczane są emocje.

Wśród osób z grup wykonujących zawody prawnicze, czyli 1P oraz 2P, zauważyć można tendencję do udzielania dłuższych oraz bardziej szczegółowych odpowiedzi w uzasadnieniu, które podawały one przy wydawaniu wyroku. Podkreślić należy, iż w grupach prawniczych bardzo często przytaczane były konkretne przepisy z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Ponadto konieczne jest spostrzeżenie, iż prawnicy pomimo tego, że w większości skłaniali się do przyznania opieki nad dzieckiem rodzinie zastępczej, dokonywali kompleksowej analizy sytuacji i szczegółowych rozważań możliwości w tym zakresie.

W przedmiotowym badaniu wskazać należy na pewnego rodzaju zależność zauważalną ze względu na wiek. Pojawia się ona wśród ankietowanych kobiet. W ich przypadku najprawdopodobniej spowodowane jest to empatią emocjonalną wobec matki czy też babci dziecka. Ten rodzaj empatii polega na „wczuciu się w emocje, uczucia innego człowieka”⁵³. Wśród kobiet, które w swoich odpowiedziach decydują się na przyznanie opieki babci chłopca, dominują osoby od 21. do 30. roku życia oraz powyżej 51. roku życia. Zasadne jest przypuszczenie, że kobiety w tych przedziałach wiekowych są młodymi matkami albo babciami. Dlatego też mogą one szczególnie odczuwać empatię w stosunku do matki oraz babci chłopczyka, co wyraża się w zapewnieniu możliwości wychowania go w biologicznej rodzinie.

Odnotować należy, iż w przedmiotowym badaniu ani miejsce zamieszkania, ani wykształcenie respondentów nie wywarły istotnego wpływu na wyniki.

Niniejsze badanie przeprowadzone zostało na stosunkowo niewielkich grupach badawczych, dlatego też konieczne jest

⁵³ J. Brezcko, *Cztery odmiany empatii*, „Kwartalnik Filozoficzny” 2014, t. 42, z. 3, s. 157.

odnotowanie jego pilotażowego charakteru oraz to, że stanowi ono wstęp do dalszych badań na większych próbach. Z uwagi na charakter przedmiotowych badań podkreślenia wymaga, iż nie ma pewności, że zostały w nim ujawnione wszelkie możliwe zagadnienia metodologiczne⁵⁴. Badanie przeprowadzone zostało w określonym kręgu kulturowym, co również może mieć wpływ na uzyskane wyniki.

Wnioski

W niniejszej pracy przedstawiona została zwięzła historia badań nad zjawiskiem emocji oraz ich funkcje i wpływ na podejmowanie decyzji. Z przeprowadzonych badań wynika, iż emocje realnie oddziałują na dokonywanie osądów w prawie rodzinnym, niezależnie od wykonywanego zawodu, aczkolwiek mogą one wpływać na poszczególne osoby w różny sposób. Podkreślić należy, iż emocje są zjawiskiem, którego proces odbioru przez ludzi cały czas ewoluuje. Z tego powodu niewątpliwie konieczne są nieustanne badania w tej dziedzinie, aby coraz lepiej poznawać emocje, a także wykorzystywać ich charakter i funkcje.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964 r., nr 9, poz. 59 ze zm.).

Literatura

Baumeister R.F. *et al.*, *How Emotion Shapes Behavior. Feedback, Anticipation, and Reflection, Rather than Direct Causation*, „Personality and Social Psychology Review” 2007, vol. 11, no. 2, s. 167–203.

Breczko J., *Cztery odmiany empatii*, „Kwartalnik Filozoficzny” 2014, t. 42, z. 3, s. 155–169.

Brożek B., *Umysł prawniczy*, wyd. 2, Kraków 2019.

Burkitt I., *Emotions and Social Relations*, Los Angeles 2014.

⁵⁴ P.B. Sztabiński, *Jak połączyć pilotaż z badaniem próbnym? Przykład Europejskiego Sondażu Społecznego 2004*, „ASK: Społeczeństwo, Badania, Metody” 2005, nr 14, s. 55–75.

- Cannon W.B., *The James-Lange Theory of Emotions: A Critical Examination and an Alternative Theory*, „The American Journal of Psychology” 1987, vol. 100, no. 3/4, s. 567–586.
- Carter E.A., *Ethics and Emotions. A Comparison of Two Ethical Theories (A Critique of A.J. Ayer’s Emotivism in Light of Dietrich von Hildenbrand’s Theory of Affective Responses)*, „Master’s Theses” 1994, Paper 1757.
- Czajkowska-Majewska M.D., *Biologiczne podstawy emocji. Rola stresu w regulacji procesu dojrzewania*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2008, t. 6, s. 53–57.
- Dąbrowski A., *O naturze emocji*, „Filozofuj” 2017, nr 4, s. 9–11.
- Dąbrowski A., *Wpływ emocji na poznawanie*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2012, R. 21, nr 3, s. 315–335.
- Dąbrowski A., *Źródła, natura i funkcje emocji. Studium teorii impulsji Leona Petrażyckiego w kontekście współczesnych badań*, Warszawa 2019.
- Ekman P., *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*, 2nd ed., New York 2007.
- Elias M.J., *Social-Emotional Skills Can Boost Common Core Implementation*, „Phi Delta Kappan” 2014, vol. 96, iss. 3, s. 58–62.
- Frijda N.H., *Emocje są funkcjonalne – na ogół*, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji – podstawowe zagadnienia*, tłum. B. Wojciszke, Gdańsk 1998, s. 102–111.
- Frijda N.H., *The Emotions*, Cambridge–Paris 1986.
- Gałuszka A., *Emotion – their Meaning and Tasks*, „Journal of Education. Health and Sport” 2022, vol. 12, iss. 1, s. 147–159.
- Gibbard A., *Wise Choices, Apt Feelings. A Theory of Normative Judgement*, Cambridge 1990.
- Keltner D., Lerner J.S., *Emotion*, [w:] S.T. Fiske, D.T. Gilbert, G. Lindzey (eds), *The Handbook of Social Psychology*, vol. 1, 5th ed., New York 2010, s. 317–352.
- Kojder A., *Non omnia moriantur. W osiemdziesiątą rocznicę śmierci Leona Petrażyckiego*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 2, s. 7–18.
- Krzemkowska-Saja J., *Przewrót emocjonalny w filozofii*, „Filozofuj” 2017, nr 4, s. 6–8.
- Lerner J.S. et al., *Emotion and Decision Making*, „Annual Review of Psychology” 2015, vol. 66, s. 799–823.
- Levenson R.W., *Funkcjonalne podejście do ludzkich emocji*, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji – podstawowe zagadnienia*, tłum. B. Wojciszke, Gdańsk 1998, s. 112–115.
- Levenson R.W., *The Intrapersonal Functions of Emotion*, „Cognition and Emotion” 1999, vol. 13, iss. 5, s. 481–504.
- Lindstorm M., *Zakupologia. Prawda i kłamstwa o tym, dlaczego kupujemy*,

- tłum. M. Zielińska, Kraków 2009.
- Maroney T.A., *Emotional Regulation and Judicial Behavior*, „California Law Review” 2011, vol. 99, no. 6, s. 1485–1555.
- Miszczak M., *Emocje w komunikacji interpersonalnej z perspektywy zarządzania*, „Nowoczesne Systemy Zarządzania” 2012, t. 7, nr 1, s. 211–223.
- Najda M., Rutkowska A., Rutkowski D., *Psychologia sali sądowej. Jak komunikacja i emocje wpływają na postrzeganie sprawiedliwości*, Bielsko-Biała 2022.
- Nesse R.M., *Evolutionary Explanations of Emotions*, „Human Nature” 1990, vol. 1, iss. 3, s. 261–289.
- Petrażycki L., *Emocjonalne zarażenia*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 2, s. 19–23.
- Petrażycki L., *O emocjach*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 2, s. 25–40.
- Petrażycki L., *O pobudkach postępowania i o istocie moralności i prawa*, tłum. J. Finkelkraut, Warszawa [1924].
- Petrażycki L., *Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności*, t. 1, tłum. i oprac. J. Lande, Warszawa 1959.
- Solomon R.C., *Filozofia emocji*, [w:] M. Lewis, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, tłum. M. Kacmajor et al., Gdańsk 2005, s. 19–34.
- Sztabiński P.B., *Jak połączyć pilotaż z badaniem próbnym? Przykład Europejskiego Sondażu Społecznego 2004*, „ASK: Społeczeństwo, Badania, Metody” 2005, nr 14, s. 55–75.
- Wigura K., *Namiętności, uczucia czy emocje? Trzy tradycyjne myślenia o afektach i trzy doktryny afektów w polityce*, „Kultura i Społeczeństwo” 2017, t. 61, nr 4, s. 3–25.
- Wojciechowski M., *Sprawiedliwość i emocje w sądowym stosowaniu prawa*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2016, t. 35, s. 519–532.
- Zajonc R.B., *Uczucia a myślenie. Nie trzeba się domyślać, by wiedzieć co się woli*, „Przegląd Psychologiczny” 1985, t. 1, s. 27–72

Abstract

Emotions and their Influence on the Decision-making Process.

Research in the Area of Family Law

The issue of emotions is undoubtedly important from both a cognitive and a pragmatic point of view. This area is universal because emotions affect the life of every human being. Most issues related to the discussed subject matter constitute a complex issue that is evolving mainly on the basis of the development of psychological sciences. Due to their dynamics, it was reasonable to present in the work a short history of emotions, starting from antiquity

and the first research on this phenomenon by philosophers, up to the present day. In addition, the publication deals with the subject of the basic functions of emotions, as well as potential examples of their use. Moreover, the paper presents a short description of issues related to the contemporary psychology of emotions. The fundamental aspect of the work in question, taking into account the size and nature of these psychological phenomena, it is rational to examine whether and how they can be used to influence individual areas of law. Family law, due to the subject of the cases that are often very difficult for the party, evokes a lot of different kinds of emotions, that is why the author deals with issues related to the influence of emotions on the decision-making process based on her own research in this area of law. They are pilot studies that constitute an introduction to further research in this field. The research was carried out on two research groups – lawyers and non-lawyers – i.e. people practicing other than legal professions. The work presents and discusses the results of research, which indicate that emotions have a real impact on making judgments in family and custody law.

Key words: emotions, motivation, family law, psychological phenomena